

PAŃSTWOWE MUZEUM ARCHEOLOGICZNE
W WARSZAWIE

BULETTIN
ARCHÉOLOGIQUE
POLONAIIS

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE LXXV

VARSOVIE 2024

WARSZAWA 2024

**WIADOMOŚCI
ARCHEOLOGICZNE
LXXV**

REDAKTOR NACZELNY
EDITOR IN CHIEF

DR WOJCIECH BRZEZIŃSKI

SEKRETARZ REDAKCJI
MANAGING EDITOR

DR HAB. JACEK ANDRZEJOWSKI

CZŁONKOWIE REDAKCJI
EDITORS

GRAŻYNA ORLIŃSKA, RADOSŁAW PROCHOWICZ, KATARZYNA WATEMBORSKA-RAKOWSKA

RADA NAUKOWA
SCIENTIFIC ADVISORY BOARD

PROF. DR HAB. WOJCIECH NOWAKOWSKI (Uniwersytet Warszawski, Instytut Historii Sztuki),
PROF. DR AUDRONĖ BLIUJENĖ (Klaipėdos universitetas, Baltijos regiono istorijos
ir archeologijos institutas), PROF. DR HAB. CLAUS VON CARNAP-BORNHEIM (Schleswig),
PROF. DR HAB. JERZY MAIK (Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk),
PROF. DR HAB. DIETER QUAST (Leibniz-Zentrum für Archäologie / Zentrum für Baltische
und Skandinavische Archäologie, Schleswig), PROF. DR HAB. PAWEŁ VALDE-NOWAK
(Uniwersytet Jagielloński, Instytut Archeologii)

CZASOPISMO RECENZOWANE ♦ PEER-REVIEWED JOURNAL

TŁUMACZENIA
TRANSLATION

KINGA BRZEZIŃSKA
JACEK ANDRZEJOWSKI, ANDRZEJ LELIGDOWICZ

KOREKTA
PROOF-READING

AUTORZY, KATARZYNA WATEMBORSKA-RAKOWSKA

SKŁAD I ŁAMANIE
LAYOUT

JRJ

RYCINA NA OKŁADCE
COVER PICTURE

Rekonstrukcja lateńskiego hełmu z Bagienic Wielkich. Rys. JULIA HARBARUK
Reconstruction of the La Tène helmet from Bagienice Wielkie. Drawing JULIA HARBARUK

© Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie, 2024
© Autorzy, 2024

Państwowe Muzeum Archeologiczne w Warszawie jest jednostką organizacyjną
Samorządu Województwa Mazowieckiego

ADRES REDAKCJI
EDITORIAL OFFICE

Państwowe Muzeum Archeologiczne, ul. Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa
tel.: +48 (22) 5044 841, +48 (22) 5044 813; fax: +48 (22) 831 51 95
e-mail: j.andrzejowski@wiadomosci-archeologiczne.pl

STRONA WWW
HOME PAGE

<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl>
<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/en>

TOMY ARCHIWALNE
ARCHIVAL ISSUES

<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/Archiwum>
<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/Archive>

ISSN

0043-5082

WIADOMOŚCI ARCHEOLOGICZNE LXXV (2024)

SPIIS TREŚCI
CONTENTS

ROZPRAWY / PAPERS

MARIUSZ KOWALEWSKI
WOJCIECH JANUSZ BORKOWSKI
STEFAN KAROL KOZŁOWSKI

Archaeological Traces of Conflicts from the Late Palaeolithic Until the Bronze Age Before the Onset of the Lusatian Culture, in the Light of Finds from Selected Sites from the Polish Lands 3

Archeologiczne ślady konfliktów od późnego paleolitu do czasów epoki brązu przed nastaniem kultury łużyckiej, w świetle znalezisk z wybranych stanowisk z ziem polskich

MARCIN SZPIŁA

Półkoski z terenów kultury przeworskiej 43
Crude Sickles from the Territory of the Przeworsk Culture

WOJCIECH NOWAKOWSKI

Cmentarzysko w Miętkich a problem ciągłości kulturowej i osadniczej na Pojezierzu Mazurskim w I tysiącleciu n.e. 73
The Miętkie Cemetery and the Issue of Cultural and Settlement Continuity in the Masurian Lakeland in the 1st Millennium CE

MISCELLANEA / MISCELLANEA

IRENEUSZ JAKUBCZYK

Situle Eggers 18 w *Barbaricum* 127
Situlae Eggers type 18 in *Barbaricum*

PAWEŁ SZYMAŃSKI

Technika lepienia naczyń w kulturze sudowskiej. Uwagi na marginesie znalezisk z cmentarzyska w Czerwonym Dworze koło Gołdapi 153
Pottery Manufacturing Technology in the Sudovian Culture. Side Remarks on the Finds from the Cemetery at Czerwony Dwór near Goldap

JAN SCHUSTER

Germanische Reiter zwischen Skandinavien und Schwarzem Meer – Elemente prunkvoller kaiserzeitlicher Pferdegeschirre aus der Westukraine. Mit Anmerkungen zu bestimmten durchbruchsverzierten Metallobjekten 181

Germanicy jeźdźcy pomiędzy Skandynawią a Morzem Czarnym – okazałe uprząże końskie z okresu wpływów rzymskich z zachodniej Ukrainy. Z uwagami na temat wybranych metalowych zabytków ze zdobieniem ażurowym
Germanic Horsemen Between Scandinavia and the Black Sea. Splendid Roman Iron Age Horse Gear Elements from Western Ukraine. Including Comments on Certain Open-work Decorated metal Objects

Anhang – ROMAN SERKIZ, JAROSŁAW ONYSCHTSCHUK, Physikalisch-chemische Untersuchungen an Materialien aus der Römischen Kaiserzeit von Rychtytschi und Toboliw in der Westukraine 268
Aneks – ROMAN SERKIZ, JAROSŁAW ONYSCHTSCHUK, Analizy fizykochemiczne zabytków z okresu wpływów rzymskich z Rychtycz i Toboliwa w zachodniej Ukrainie
Appendix – ROMAN SERKIZ, JAROSŁAW ONYSCHTSCHUK, Physico-chemical Analyses of the Roman Iron Age Objects from Rykhtychi and Toboliv in Western Ukraine

MATERIAŁY / MATERIALS

GRAŻYNA ORLIŃSKA KAMIL NOWAK	A Late Bronze Age Hoard from Nowa Górna, Błonie Commune, Warsaw West County Skarb z młodszej epoki brązu z Nowej Górnjej, gm. Błonie, pow. warszawski zachodni	275
AGATA CHILIŃSKA-FRÜBOES	Zapomniane stanowiska archeologiczne z okolic Królewca Forgotten Archaeological Sites from the Vicinity of Królewiec	367

ODKRYCIA / DISCOVERIES

MATEUSZ BOGUCKI JAKUB PAWLAK	Kamienny topór bojowy z Błaskowizny nad jeziorem Hańcza, pow. suwalski, woj. podlaskie A Stone Battle-axe from Błaskowizna by Lake Hańcza, Suwałki County, Podlaskie Voivodeship	421
BARTŁOMIEJ KACZYŃSKI WOJCIECH JANUSZ BORKOWSKI	Celtic Bronze Helmet Discovered at a Fortified Settlement on <i>Łysa Góra</i> in Bagienice, Northern Mazovia—Preliminary Report Celtycki hełm z brązu odkryty na osadzie obronnej na <i>Łysej Górze</i> w Bagienicach na północnym Mazowszu – raport wstępny	426
MARTA STASIAK-CYRAN	Srebrna zapinka kuszowata z Cynkowa, pow. puławski – wyjątkowe znalezisko z zachodniej Lubelszczyzny Silver Crossbow Brooch from Cynków, Puławy County – an Exceptional Find from the Western Lublin Region	437

WYKAZ SKRÓTÓW / ABBREVIATIONS

443

MARTA STASIAK-CYRAN

SREBRNA ZAPINKA KUSZOWATA Z CYNKOWA, POW. PUŁAWSKI – WYJĄTKOWE ZNALEZISKO Z ZACHODNIEJ LUBELSZCZYZNY

SILVER CROSSBOW BROOCH FROM CYNKÓW, PUŁAWY COUNTY – AN EXCEPTIONAL FIND FROM THE WESTERN LUBLIN REGION

Abstract: In 2021, a large silver, crossbow brooch with returned foot and extended spring was discovered in Cynków, SE Poland. Its bow is decorated with single rings of beaded wire. The brooch is consistent with the Almgren 168 type, yet its decoration is akin to that of the Almgren 167 type. The chronology of both types allows dating this brooch to phase C2, which means we can link it to the Wielbark Culture settlement.

Słowa kluczowe: kultura wielbarska, zachodnia Lubelszczyzna, kuszowata zapinka z podwiniętą nóżką
Keywords: Wielbark Culture, western Lublin region, crossbow brooch with returned foot

W 2021 roku w Cynkowie, gm. Nałęczów, pow. puławski, podczas nielegalnych poszukiwań z użyciem detektora metalu odkryto srebrną zapinkę kuszowatą z podwiniętą nóżką. Znalezione ją na zalesionym wyniesieniu znajdującym się na krawędzi doliny rzeki Bystrej, na Płaskowyżu Nałęczowskim (Ryc. 1)¹. Zabytek trafił do Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie. Weryfikacja terenowa przeprowadzona przez pracowników urzędu konserwatorskiego nie dała pozytywnych rezultatów². Artefakt przekazano do zbiorów Muzeum Narodowego w Lublinie³.

Zapinkę (Ryc. 2) wykonano ze srebra⁴. Ma duże rozmiary – jej całkowita długość wynosi 81 mm. Zachowana jest w dwóch częściach. Jedną stanowi kabłąk z nóżką i główką, na której szczycie znajduje się odlany razem z nią trzpień z nałożonym profilowanym guzkiem. Druga część składa się z igły i połowy

przedłużonej, tzw. martwej sprężyny osadzonej na żelaznej osi zakończonej profilowanym guzkiem, analogicznym do guzka na główce. Długość zachowanej części sprężyny wynosi 34 mm. Profilowany, lekko kolankowato wygięty kabłąk zapinki ma długość 47 mm i wykonany jest ze stosunkowo wąskiej sztabki o grubości 5 mm, w przekroju ośmiobocznej; w jego dolnej części znajduje się czworoboczne pole metopowe. Górną i dolną część kabłąka zdobią po dwa pojedyncze pierścienie z perełkowanego (nacinanego) drutu, osadzone w płytkich rowkach. Długa nóżka (34 mm) o szerokości niemal identycznej jak szerokość kabłąka lekko zwęża się ku końcowi. W górnej części znajduje się czworoboczne pole metopowe, a na końcu nóżki metopa z dwoma półokrągłymi wycięciami, od dołu ograniczona jedną, a od góry dwoma poprzecznymi liniami rytymi; poza polami metopowymi krawędzie nóżki są facetowane.

Obecność przedłużonej, tzw. martwej sprężyny pozwala formalnie zaliczyć tę zapinkę do typu Almgren 168⁵. Zdobienie w postaci pierścieni z perełkowanego drutu charakterystyczne jest przede wszystkim dla zapinek Almgren 167. Przyjmując podział tych zapinek w kulturze wielbarskiej zaproponowany przez J. Andrzejowskiego i A. Żórawską⁶, okaz z Cynkowa odpowiadałby wariantowi a2, charakteryzującemu się obecnością pojedynczych pierścieni i guzka na główce, o czym jeszcze będzie mowa. Biorąc pod uwagę obraz przemian kulturowych na Lubelszczyźnie, fibulę z Cynkowa można bez większych wątpliwości łączyć z kulturą wielbarską⁷.

¹ W pobliżu tego miejsca, po drugiej stronie doliny Bystrej, w 1964 roku odkryto osadę kultury przeworskiej (Ryc. 1). Wyeksplorowano obiekt z materiałem ceramicznym, który został scharakteryzowany jako typowy dla fazy B₂ (A. Kokowski 1991, 92–95, ryc. 45–47; 2019, 144). Stanowisko nie zostało jednak odnotowane w dokumentacji AZP.

² Miejsce odkrycia zapinki zarejestrowane zostało jako ślad osadnictwa; w ewidencji AZP nadano mu nr 7 w obrębie miejscowości oraz nr 93 na obszarze AZP 76–83 (archiwum Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Lublinie).

³ Krótki opis zabytku umieszczono w wydawnictwie urzędu konserwatorskiego (G. MĄCZKA ET ALII 2022, 217–218, fot. 5).

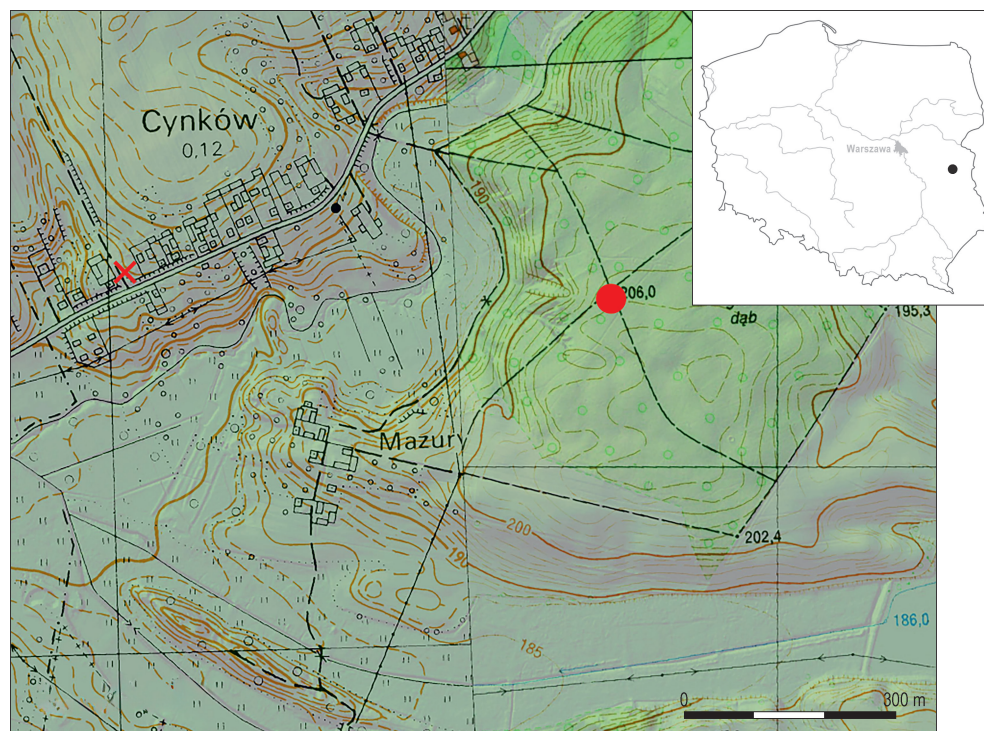
⁴ W Laboratorium Bio- i Archeometrii Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk wykonano badania składu chemicznego metalu. Wyniki są następujące: Ag – 93,85%, Cu – 4,87%, Fe, Zn, Sn, Sb, Pb i Bi – łącznie ok. 1% (P. GAN 2022).

⁵ O. ALMGREN 1923.

⁶ J. ANDRZEJOWSKI, A. ŻÓRAWSKA 2002, 42–43.

⁷ W zachodniej części Lubelszczyzny – zgodnie z obrazem utrwalonym 437

Ryc. 1. Cynków, pow. puławski. Lokalizacja stan. 7 (●) i obiektu osadniczego kultury przeworskiej (x). Wg: karta AZP 76–78/93 i A. Kokowski 1991. Oprac. graficzne: G. Mączka i M. Drewniak
Fig. 1. Cynków, Puławy County. Location of site 7 (●) and a settlement feature of the Przeworsk Culture (x). After: AZP file 76–78/93 and A. Kokowski 1991. Graphics: G. Mączka & M. Drewniak

Zapinki typu Almgren 168 w kulturze wielbarskiej występują dość rzadko, przy czym większość z nich pochodzi ze stref A i D osadnictwa wielbarskiego⁸. Najstarsze egzemplarze datowane są na stadium C_{1b}, a zasadniczo na fazę C₂ i ewentualnie C₃⁹. W Weklicach, pow. elbląski, stan. 7, skąd znana jest ich największa liczba, stały się podstawą do wydzielenia V fazy rozwoju tego cmentarzyska, synchronizowanej ze stadium C_{2b}¹⁰. Znanie są także z grupy masłomęckiej, w której ich metryka określana jest na młodszy odcinek fazy C₂ (faza E rozwoju tej jednostki kulturowej)¹¹. Zapinki Almgren 168 zdecydowanie najliczniej występują jednak w kulturach czerniachowskiej

w literaturze najmłodsze materiały kultury przeworskiej datowane są na fazę B₂/C₁–C_{1a}, ewentualnie na stadium C_{1b}, natomiast kultura wielbarska wkroczyła na te tereny w fazie C₂, ale uchwytana jest tylko na podstawie znalezisk grobowych. Tej drugiej kulturze przypisuje się automatycznie wszystkie materiały datowane na fazy C₂–D (por. A. KOKOWSKI 1991, 187–190; A. KOKOWSKI, P. ŁUCZKIEWICZ, B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA 2012, 132). Warto tu jednak zauważyć, że obraz ten ulega zmianom, m.in. w wyniku badań i publikacji materiałów z osad (np. Nieszawa Kolonia, pow. opolski, stan. 5, Motycz, pow. lubelski, stan. 36), czy dzięki opracowaniom materiałów z dawnych badań (Puławy-Włostowice, pow. puławski, stan. 3), a także dzięki coraz liczniejszym zabytkom metalowym z odkryć przypadkowych. Te nowe informacje pozwalają przyjąć, że ludność kultury wielbarskiej pojawiła się na zachodniej Lubelszczyźnie już w fazie B₂/C₁–C_{1a}, czyli znacznie wcześniej niż dotychczas zakładano (por. B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA 2016; 2018; M. STASIAK-CYRAN 2016; 2024).

⁸ Por. A. KOKOWSKI 1995b, 31, 108, ryc. 13, 71a; B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA 2021, 264, przyp. 266.

⁹ M. MĄCZYŃSKA 2011, 89–90, 98, tab. 3 – tam dalsza literatura.

¹⁰ M. NATUNIEWICZ-SEKUŁA, J. OKULICZ-KOZARYN 2011, 126, 133, tab. 1; M. NATUNIEWICZ-SEKUŁA, M. BACZEWSKI 2023, 112–113, tab. 1.

¹¹ A. KOKOWSKI 1995a, 30, 45.

i Sântana de Mureș – ich chronologia mieści się tam w obrębie C_{2b}–C₃¹². W kręgu zachodniobałtyjskim zasadniczo datowane są na fazę C₂¹³.

Zdecydowana większość „klasycznych” okazów typu Almgren 168 nie ma zdobienia w postaci pierścieni z perełkowanego drutu. Fibule Almgren 168 z pierścieniami z perełkowanego drutu wystąpiły m.in. na wspomnianym wyżej cmentarzysku kultury wielbarskiej w Weklicach¹⁴, a w kulturze czerniachowskiej na cmentarzyskach Kaborga IV (Каборга, Миколаївська обл.)¹⁵, Nagirne 2 (Нагірне, Одеська обл.)¹⁶ czy Kosanove (Косанове, Вінницька обл.)¹⁷.

Na Lubelszczyźnie, przed odkryciem zapinki z Cynkowa, fibule typu Almgren 168 znane były głównie z Kotliny Hrubieszowskiej¹⁸. Opisany okaz jest pierwszym zarejestrowanym na Płaskowyżu Nałęczowskim i drugim znanym z zachodniej Lubelszczyzny¹⁹. Tak jak już wspomniano, oba egzemplarze

¹² A.K. AMBROZ 1966, 64–66, tabl. 24:2; E.L. GOROHVSKIJ 1988, 43–44, ryc. 19, 42, 57; A. KOKOWSKI 1995a, 45; B. MAGOMEDOV 2001, 67; M. MĄCZYŃSKA 2011, 89–90.

¹³ Zob. np. A. BITNER-WRÓBLEWSKA 2007, 51–52, tabl. XVIII/34:1, XL/79:1, LXX/145:1; O. KHOMIAKOWA 2012, 154, 159, 163–164, ryc. 5:2.3.

¹⁴ M. NATUNIEWICZ-SEKUŁA, J. OKULICZ-KOZARYN 2011, tabl. XXXVI/86:1, CXXVIII/288:2, CXXXIX/323:1, CXCI/426:1.

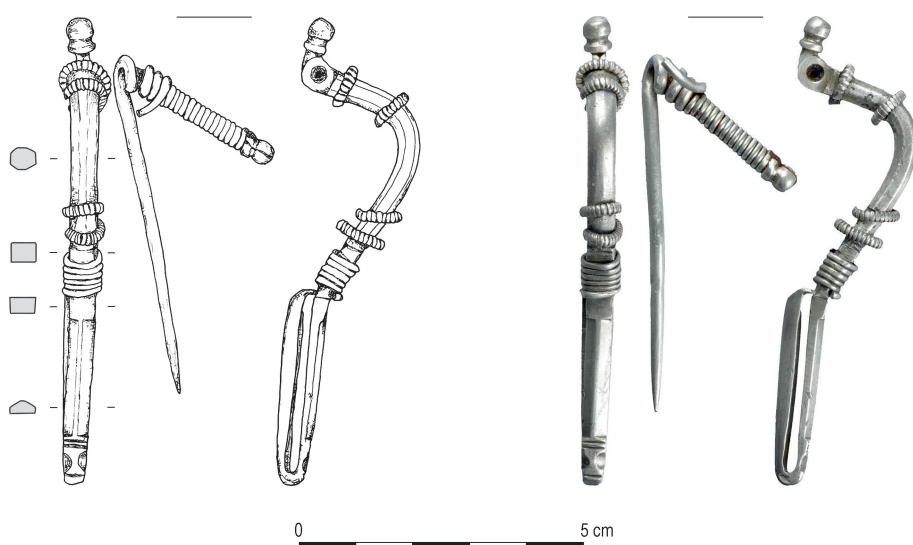
¹⁵ Ros. Каборга. A.S. MILAŠEVSKIJ 2020, 407, ryc. 6:3.4.

¹⁶ Ros. Нагірне. A.V. GUDKOVA, E. SCHULTZE 2017, tabl. 74:2.3.

¹⁷ Ros. Косаново. O. PETRAUSKAS 2004, 315, ryc. 43a:9.

¹⁸ Np. Gródek, pow. hrubieszowski, stan. 1C, groby 73A, 79A i 119A (A. KOKOWSKI 1993, ryc. 65a; 71:f.1; 107:b). Nowe odkrycia – B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA 2021, 262–264, ryc. 37:357.358.510.

¹⁹ Zapinka Almgren 168 jest znana z Krasienina Kolonii, pow. lubartowski (informacja ustna Pani dr. hab. B. Niezabitowskiej-Wiśniew-

Ryc. 2. Cynków, pow. puławski.
Srebrna zapinka kuszowata
z podwiniętą nóżką i pierścieniami
z nacinanego drutu.

Rys.: M. Stasiak-Cyran.

Fot.: T. Wiśniewski

Fig. 2. Cynków, Puławy County.
Silver crossbow brooch with returned
foot and coils of beaded wire.

Drawing: M. Stasiak-Cyran.

Photo: T. Wiśniewski

Almgren 168 z tego obszaru łączyć należy z kulturą wielbarską, a ze wschodniej części Kotliny Hrubieszowskiej – z grupą masłomęcką.

Sposób zdobienia zapinki z Cynkowa w kulturze wielbarskiej charakterystyczny jest głównie dla fibul typu Almgren 167, przy czym najczęściej reprezentują one wariant a1 w podziale J. Andrzejewskiego i A. Żórawskiej²⁰, wyróżniający się obecnością pojedynczych pierścieni i brakiem guzka na główce. Przykłady takich zapinek znane są ze stanowisk z Pomorza, prawobrzeżnego Mazowsza, Podlasia i zachodniej Białorusi²¹. Specyficzne formy Almgren 167 występują w grupie masłomęckiej, gdzie wydzielone zostały we wzory ZG149 i ZG162²². Ich największą koncentrację odnotowano na dwóch dużych cmentarzyskach: w Gródku, stan. 1C i Masłomęczu, stan. 15, oba w pow. hrubieszowskim, skąd pochodzi ponad 30 egzemplarzy obu tych wzorów²³. Coraz liczniej odkrywano także na innych stanowiskach w całej Kotlinie Hrubieszowskiej²⁴. Ze wschodnich krańców Lubelszczyzny znane są także pojedyncze okazy innych typów zapinek kuszowatych VI grupy Almgrena (np. typów 172 i 170) zdobionych pojedynczymi pierścieniami z perełkowanego drutu²⁵. Z terenu zachodniej Lubelszczyzny opublikowano dotychczas tylko jedną fibulę zbliżoną do

typu Almgren 167, na sprężynie, kabłąku i nóżce zdobioną pojedynczymi karbowanymi pierścieniami. Zabytek ten został znaleziony w obrębie obiektu mieszkalnego na osadzie kultury przeworskiej w Nieszawie Kolonii, stan. 5²⁶.

W kulturze wielbarskiej chronologia zapinek Almgren 167 i zbliżonych zdobionych pierścieniami z karbowanego drutu zamykana jest w ramach faz C_{1b}–C₂, z zastrzeżeniem możliwości datowania niektórych egzemplarzy, zwłaszcza z oszczędnym zdobieniem pojedynczymi pierścieniami, na stadium C_{1a}²⁷. Te ostatnie można uznać za charakterystyczne dla stylu wielbarskiego, opartego na elementach wczesnorzymskiej stylistyki tzw. baroku wielbarskiego²⁸.

Zapinki typu Almgren 167 z pierścieniami z karbowanego drutu występują również, choć nie tak licznie jak w środowisku wielbarskim, w zespołach kultury czarniachowskiej; datowane są tam na fazy C₂ oraz C₃–D₁²⁹. Znane są także z kręgu zachodniobałtyjskiego³⁰, ale od okazów wielbarskich odróżnia je zdecydowanie bogatszy sposób zdobienia – często całymi garniturami pierścieni³¹.

Obecność tzw. martwej sprężyny, pozwalająca na zaliczenie zapinki z Cynkowa do typu Almgren 168, jak i jej wielkość oraz zdobienie pierścieniami z perełkowanego drutu, powodują, że najbliższe analogie znajduje ona w kulturze Dollkeim-Kovrovo³². Większość spośród niewielu znanych stamtąd

skiej; wstępne informacje o tym stanowisku: I. GOŁUB ET ALII 2019, 10; K. MYZGIN, B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA 2021, 146.

²⁰ J. ANDRZEJOWSKI, A. ŻÓRAWSKA 2002, 42–43.

²¹ Zestawienie zapinek typu Almgren 167 ze stanowisk kultury wielbarskiej, bogaczewskiej i Dollkeim-Kovrovo – patrz J. ANDRZEJOWSKI, A. CIEŚLIŃSKI 2007, 306–307, przyp. 70, ryc. 27; poza tym np. Jartypory, pow. węgrowski, stan. 2 – J. ANDRZEJOWSKI 2023, tabl. CCLCI/372:2,3; CCLXVI/383:1.

²² A. KOKOWSKI 1995a, 13, 184, ryc. 2:b.c.

²³ A. KOKOWSKI 1995a, 240–241, mapa 9; J. ANDRZEJOWSKI, A. ŻÓRAWSKA 2002, 42–43 – tam dalsza literatura.

²⁴ B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA 2021, 260–262, ryc. 36, przyp. 265.

²⁵ B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA 2021, ryc. 42, 46. Z tego obszaru znane są również fibule VII grupy zdobione pierścieniami z perełkowanego lub gładkiego drutu (B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA 2021, 284–286, ryc. 60).

²⁶ M. STASIAK-CYRAN 2016, 32, 76, tabl. LXXXV: 3 – obiekt ten jest wiązany z drugim etapem osadnictwa przeworskiego (fazy C₂–D).

²⁷ J. ANDRZEJOWSKI, A. ŻÓRAWSKA 2002, 42–43 – tam wcześniejsza literatura; J. ANDRZEJOWSKI, A. CIEŚLIŃSKI 2007, 305–307; B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA 2021, 262.

²⁸ W. NOWAKOWSKI 1996, 57; J. ANDRZEJOWSKI, A. CIEŚLIŃSKI 2007, 305.

²⁹ A.S. MIŁAŠEVSKIJ 2015, 237–240, ryc. 6:1.2.5.8.9. Część fibul zdobionych pierścieniami z perełkowanego drutu, które A.S. Miłasevskij opisuje jako typ Almgren 167, formalnie odpowiada typowi Almgren 168.

³⁰ M.in. W. NOWAKOWSKI 1996, 53; A. BITNER-WRÓBLEWSKA 2007, 48–50; J. JASKANIS 2013, 121–122.

³¹ O. KHOMIAKOVA 2012, 147–153, ryc. 1.

³² Patrz przyp. 13.

zapinek nawiązujących do typu Almgren 168 nosi jednak znacznie liczniejsze, spiętrzone pierścienie, reprezentujące typ I takiego zdobienia wydzielony przez O. Khomiakovą³³. Dekoracja zapinki z Cynkowa odpowiada natomiast typowi II w przywołanym podziale, charakteryzującemu się obecnością pojedynczych pierścieni umieszczonych na kabłąku. Występuje on przede wszystkim na zapinkach bardzo dużych, tzw. *Grosse Armbrustfibeln*, formalnie należącymi do typów Almgren 161–162 lub Almgren 167 – ich długość wynosi od 90 do 110 mm. Większość wykonana jest ze stopów miedzi, a ich pierścienie ewentualnie ze srebra. Są one charakterystyczne dla fazy 3A kultury Dollkeim-Kovrowo, która odpowiada interregionalnej fazie C₂³⁴.

Podsumowując, zapinka z Cynkowa jest typologicznie najbliższa okazom typu Almgren 168, charakterystycznego głównie dla tzw. kręgu kultur gockich. Sposób zdobienia pierścieniami z karbowanego drutu znajduje najlepsze analogie wśród zapinek typu Almgren 167 z terenu kultury wielbarskiej oraz wśród różnych typów zapinek kuszowatych z podwiniętą nóżką znanych z obszarów bałtyjskich. Cechuje ją uboższa forma zdobienia, ograniczająca się do pojedynczych pierścieni umieszczonych na kabłąku, co jest charakterystyczne dla stylu wielbarskiego. Wymiary, w tym długość okazu z Cynkowa (81 mm) są zbliżone do wymiarów dużych zapinek (*Grosse Armbrustfibeln*) z obszaru zachodniobałtyjskiego.

Większość fibul typu Almgren 168 – a także innych zapinek kuszowatych zdobionych perełkowanym drutem – ze wszystkich z wymienionych wyżej obszarów kulturowych wykonano ze stopów miedzi. Egzemplarze srebrne znane są m.in. ze strefy A osadnictwa kultury wielbarskiej. Z tego surowca zrobione są wszystkie okazy typu Almgren 168 z pierścieniami z cmentarzyska w Weklicach³⁵, ale ich długość waha się od 40 do 60 mm. Duże srebrne egzemplarze zapinek kuszowatych z podobnym zdobieniem znane są natomiast z Sambii³⁶.

Zapinka z Cynkowa jest kolejnym zabytkiem pochodzącym z zachodniej Lubelszczyzny, który może stać się istotnym przyczynkiem do dyskusji na temat stylistycznej wspólnoty wielbarsko-bałtyjskiej³⁷.

Jak już wspomniano, w kulturze wielbarskiej zapinki typu Almgren 168 występują od stadium C_{1b} po fazę C₂ i ewentualnie C₃. Zdobienie zapinek kuszowatych VI grupy pierścieniami z perełkowanego drutu jest charakterystyczne dla faz C_{1b}–C₂, z zastrzeżeniem możliwości datowania niektórych tak dekorowanych egzemplarzy, zwłaszcza z pojedynczymi pierścieniami, na stadium C_{1a}. Obecność guzka na główce tej

uznawana jest u tej grupy fibul za cechę późną. *Grosse Armbrustfibeln* w kulturze Dollkeim-Kovrowo datowane są na fazy C₂–D. Ostatecznie więc najbardziej prawdopodobne wydaje się łączenie jej z fazą C₂.

Analizowaną fibulę będącą nietypową stylistyczną kombinacją formy, zdobnictwa, wielkości i surowca, można uznać za interesujące źródło do dalszych studiów nad przemianami kulturowymi w okresach rzymskim i wędrowek ludów w zachodniej Lubelszczyźnie. Jest to kolejny nowy dowód³⁸ na obecność ludności kultury wielbarskiej na Płaskowyżu Nałęczowskim, która to – zgodnie z utrwalonym w literaturze poglądem – nie zasiedliła tego mezoregionu³⁹.

Warto przypomnieć, że zabytek został znaleziony niespełna 1 km od wspomnianej już osady kultury przeworskiej⁴⁰ (Ryc. 1). Być może ponowna analiza materiałów odkrytych dawniej w okolicy Cynkowa⁴¹, a także terenowe badania weryfikacyjne dostarczyłyby nowych danych do rozstrzygnięcia problemu, czy na tym obszarze miała miejsce rzeczywista przerwa w osadnictwie pomiędzy okresami osadnictwa kultury przeworskiej i wielbarskiej, czy też jest to obraz wynikający z nieaktualnego już stanu badań⁴².

Marta Stasiak-Cyran

Szkoła Doktorska Nauk Humanistycznych i Sztuki
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

ul. Weteranów 18

PL 20-038 Lublin

Muzeum Narodowe w Lublinie

ul. Zamkowa 9

PL 20-117 Lublin

martacyran@poczta.onet.pl

<https://orcid.org/0000-0002-4222-880X>

Received: 15.05.2024 / Revised: 20.05.2024 / Accepted: 30.06.2024

BIBLIOGRAFIA

- ALMGREN O. 1923: *Studien über Nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen*, Mannus-Bibliothek 32, Leipzig² [Curt Kabiszsch].
- AMBROZ A.K. 1966: А.К. Амброз, *Фибулы юга европейской части СССР II в. до н.э. – IV в. н.э.*, Археология СССР Д₁₋₃₀, Москва [Hayka].
- ANDRZEJOWSKI J. 2023: *Jartypory, stan. 2. Cmentarzysko kultury wielbarskiej we wschodniej Polsce. Część I*, Monument-

³³ O. KHOMIAKOVA 2012, 147–153, ryc. 1; O.A. HOMÁKOVA 2020, ryc. 1.

³⁴ W. NOWAKOWSKI 1996, 52, tabl. 107.

³⁵ Patrz przyp. 14.

³⁶ O. KHOMIAKOVA 2012, 153, ryc. 5:2.3.

³⁷ J. ANDRZEJOWSKI, A. CIEŚLIŃSKI 2007, 304–308, ryc. 27. W literaturze temat charakteru kontaktów pomiędzy światem germańskim i bałtyjskim podnoszono ostatnio przy okazji rejestrowanych w zachodniej części Lubelszczyzny zabytków o proveniencji jednoznacznie bałtyjskiej, o różnej jednak chronologii w obrębie okresów rzymskiego i wędrowek ludów. Są to: zapinki z Janowca nad Wisłą, pow. puławski (G. Kuś 2021) i zawieszka lunulowata z Chodlika, pow. opolski (zabytek niepublikowany – informacja ustna dr. Łukasza Miechowicza z Instytutu Archeologii i Etnologii PAN).

³⁸ Niezwykle interesujący materiał związany z kulturą wielbarską, datowany od fazy B₂/C₁–C_{1a}, pochodzi z osady wielokulturowej w Motyczu, pow. lubelski, stan. 36 (B. NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA 2016, 178–194).

³⁹ Por. A. KOKOWSKI 1991, ryc. 90.

⁴⁰ A. KOKOWSKI 1991, 93, ryc. 45.

⁴¹ Patrz przyp. 1.

⁴² Por. przyp. 7.

- ta Archaeologica Barbarica. Series Gemina XII/1, Warszawa [PMA / FMAB].
- ANDRZEJOWSKI J., CIEŚLIŃSKI A. 2007: *Germanie i Bałtowie u schyłku starożytności. Przyjazne związki czy wrogie sąsiedztwo?*, [w:] A. Bitner-Wróblewska (red.), *Kultura bogaczewska w 20 lat później. Materiały z konferencji, Warszawa 26–27 marca 2003, Seminarium Bałtyjskie I*, Warszawa [PMA / SNAP], 279–319.
- ANDRZEJOWSKI J., ŻÓRAWSKA A. 2002: *Cmentarzysko kultury wielbarskiej na stan. 1 w Nadkolu, woj. mazowieckie*, [w:] J. Andrzejowski, R. Prochowicz, A. Żórawska (red.), *Varia Barbarica Zenoni Woźniak ab Amicis dedicata*, Monumenta Archaeologica Barbarica. Series Gemina I, Warszawa-Lublin [FMAB / IA UMCS / PMA], 29–80.
- BITNER-WRÓBLEWSKA A. 2007: *Netta. A Balt Cemetery in Northeastern Poland*, Monumenta Archaeologica Barbarica XII, Warszawa [PMA / FMAB].
- GOŁUB I. ET ALII 2019: I. Gołub, W. Koman, D. Włodarczyk, P. Zieniuk, *Sprawozdanie z działalności w zakresie ochrony zabytków archeologicznych na terenie woj. lubelskiego w 2018 roku*, „Wiadomości Konserwatorskie Województwa Lubelskiego” [21], 7–86.
- GAN P. 2022: *Nieinwazyjne badania składu chemicznego przeprowadzonego na 20 przedmiotach zabytkowych ze zbiorów Muzeum Narodowego w Lublinie*, kps w archiwum Muzeum Narodowego w Lublinie.
- GOROHOVSKIJ E.L. 1988: Е.Л. Гороховский, *Хронология черняховских могильников Лесостепной Украины*, [w:] *Труды V Международного конгресса археологов-славистов*, том 4, Киев [Наукова думка], 34–46.
- GUDKOVA A.V., SCHULTZE E. 2017: *Gräberfeld und Siedlung Nagornoe 2. Ein Fundplatz der Sântana de Mureș-Černjachov-Kultur an der Unteren Donau*, Archäologie in Eurasien 35, Bonn [Dr. Rudolf Habelt].
- НОМАКОВА О.А. 2020: О.А. Хомякова, *Двучленные подвязные фибулы типа «большие арбалетовидные» Юго-Восточной Прибалтики по данным женского убора самбийско-натангийской культуры*, [w:] А.М. Обломский (red.), *История вещей – История и вещи. К 60-летию юбилею И. О. Гавритухина, Раннеславянский мир. Археология славян и их соседей 20*, Москва [Институт археологии Российской академии наук], 125–132.
- JASKANIS J. 2013: *Szwajcaria. Cmentarzysko bałtyjskie kultury sudowskiej w północno-wschodniej Polsce*, Warszawa [SNAP].
- КНОМІАКОВА О. 2012: *Sambian-Natangian Culture Ring Decoration style as an Example of Communication between Local Elites in the Baltic Region in the Late Roman Period*, [w:] A. Bliujienė (red.), *People at the Crossroads of Space and Time (Footmarks of Societies in Ancient Europe) II*, „Archaeologia Baltica” 18, 147–166.
- KOKOWSKI A. 1991: *Lubelszczyzna w młodszym okresie przedrzymskim i w okresie rzymskim*, Lubelskie Materiały Archeologiczne IV, Lublin [Wyd. UMCS].
- KOKOWSKI A. 1993: *Gródek nad Bugiem. Cmentarzysko grupy masłomeckiej. Część I–III*, Lublin [Wyd. UMCS].
- KOKOWSKI A. 1995a: *Grupa masłomecka. Z badań nad przemianami kultury Gotów w młodszym okresie rzymskim*, Lublin [Wyd. UMCS].
- KOKOWSKI A. 1995b: *Schätze der Ostgoten. Eine Ausstellung der Maria Curie-Skłodowska Universität Lublin und des Landesmuseums Zamość*, Stuttgart [Theiss].
- KOKOWSKI A. 2019: „Erstes Ende” der Przeworsk-Kultur im Lublinerland, ACC LIV, 129–158.
- KOKOWSKI A., ŁUCZKIEWICZ P., NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA B. 2012: *Stan badań nad okresem przedrzymskim, rzymskim i wędrówek ludów w 50 lat po monografii Stefana Noska*, [w:] A. Zakościelna (red.), *Miejsce Profesora Stefana Noska w archeologii polskiej. 50 lat po wydaniu Materiałów do badań nad historią starożytną i wczesnośredniowieczną międzyrzeczca Wisły i Bugu*, Lublin [Wyd. UMCS], 127–141.
- KUŚ G. 2021: *Zabytki bałtyjskie z Janowca nad Wisłą*, WA LXXII, 194–199.
- MAGOMEDOV B. 2001: Б. Магомедов, *Черняховская культура. Проблема этноса*, Monumenta Studia Gothica I, Lublin [Wyd. UMCS].
- MAĆZKA G. ET ALII 2022: G. Maćzka, A. Stachyra, M. Stasiak-Cyran, D. Włodarczyk: *Wybrane zabytki archeologiczne z przypadkowych znalezisk na terenie woj. lubelskiego*, „Wiadomości Konserwatorskie Województwa Lubelskiego” [24], Lublin, 209–224.
- MAĆCZYŃSKA M. 2011: *Der frühvölkerwanderungszeitliche Hortfund aus Łubiana, Kreis Kościerzyna (Pommern)*, Ber RGK 90 (2009), 7–481.
- MILAŠEVSKIJ A.S. 2015: А.С. Милашевский, *Фибулы с использованием зерненной кольцевой гарнитуры в черняховской культуре (по материалам раннего и развитого этапов)*, „Древности” 2014–2015, 228–243.
- MILAŠEVSKIJ A.S. 2020: А.С. Милашевский, *Фибулы с использованием зерненной кольцевой гарнитуры*, [w:] О. Радюш, А. Блюэнэ, М. Любичев (red.), *Germania–Sarmatia III*, Москва [Институт археологии Российской академии наук], 398–418.
- MYZGIN K., NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA B. 2021: *Krasienin Kolonia, Gem. Niemce, Kr. Lublin, Fpl. ?*, [w:] M. Gładysz-Juścińska, A. Kokowski, B. Niezabitowska-Wiśniewska (red.), *Lubliner Land*, CRFB 4, Kraków [PAU / IA UMCS / IA UJ / WA UW], 146.
- NATUNIEWICZ-SEKUŁA M., BACZEWSKI M. 2023: *Weklice. Cmentarzysko kultury wielbarskiej na wschodnim obrzeżu Delt Wisły (badania 2005–2018)*, Monumenta Archaeologica Barbarica. Series Gemina XI, Warszawa [FMAB / IAE].
- NATUNIEWICZ-SEKUŁA M., OKULICZ-KOZARYN J. 2011: *Weklice. A Cemetery of the Wielbark Culture on the Eastern Margin of Vistula Delta (Excavations 1984–2004)*, Monumenta Archaeologica Barbarica XVII, Warszawa [FMAB / IAE / PMA].
- NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA B. 2016: *W drodze do krainy Oium czyli o Gotach i kulturze wielbarskiej na Lubelszczyźnie w świetle nowych inwestycji drogowych*, [w:] E. Banasiewicz-Szykuła (red.), *Drogi Lubelszczyzny. Odkrycia i badania archeologiczne, Skarby z przeszłości*

17, Lublin [Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Lublinie], 171–195.

NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA B. 2018: *Cmentarzysko kultury przeworskiej*, [w:] B. Niezabitowska-Wiśniewska (red.), Puławy-Włostowice. Wielokulturowe stanowisko z zachodniej Lubelszczyzny, Lublin [IA UMCS], 408–571.

NIEZABITOWSKA-WIŚNIEWSKA B. 2021: *Młodszy okres przed-rzymski, rzymski i wędrówek ludów – materiały do dziejów Kotliny Hrubieszowskiej / Late pre-Roman, Roman and Migration periods – materials for the history of the Hrubieszów Basin*, [w:] B. Niezabitowska-Wiśniewska, A. Hychała, B. Bartecki (red.), *Odkryte. Odzyskane. Ocalone. Kolekcja zabytków z młodszego okresu przed-rzymskiego, okresu rzymskiego i wędrówek ludów ze zbiorów Muzeum im. ks. Stanisława Staszica w Hrubieszowie / Unearthed. Recovered. Saved. A collection of late pre-Roman, Roman and Migration period artefacts from the Rev. Stanisław Staszic Museum in Hrubieszów, Hrubieszów* [Muzeum im. ks. Stanisława Staszica], 24–452.

NOWAKOWSKI W. 1996: *Das Samland in der römischen Kaiserzeit und seine Verbindungen mit dem römischen Reich und der barbarischen Welt, Veröffentlichungen des Vor-geschichtlichen Seminars Marburg, Sonderband 10*, Marburg-Warszawa [Philipps-Universität Marburg].

PETRAUSKAS O.V. 2004: *Die Gräberfelder der Černjachov-Kultur von Kosanovo und Gavriločka – eine vergleichende Studie zu Chronologie, Bestattungssitten und ethnokulturellen Besonderheiten*, BerRGK 84 (2003), 223–351.

STASIAK-CYRAN M. 2016: *Charakterystyka osady w Nieszawie Kolonii w świetle analizy źródeł archeologicznych i badań interdyscyplinarnych*, [w:] M. Stasiak-Cyran (red.), *Nieszawa Kolonia stanowisko 5, powiat Opole Lubelskie. Interdyscyplinarna monografia osady z okresu rzymskiego*, Lublin [Muzeum Lubelskie w Lublinie], 10–210.

STASIAK-CYRAN M. 2024: *Gocka migracja w świetle nowych materiałów kultury wielbarskiej z zachodniej Lubelszczyzny*, [w:] A. Michałowski, M. Piotrowska, M. Olędzki (red.), *Kultura wielbarska. Procesy przemian i kontakty zewnętrzne / Wielbark Culture. Transformation processes and external contacts*, Poznań [Nauka i Innowacje], 211–232.

SILVER CROSSBOW BROOCH FROM CYNKÓW, PUŁAWY COUNTY – AN EXCEPTIONAL FIND FROM THE WESTERN LUBLIN REGION

SUMMARY

In 2021, in the course of illegal metal detecting, a crossbow brooch with a returned foot was discovered at Cynków, Puławy County (SE Poland), at the edge of the Bystra River valley in the Nałęczów Plateau²³. The artefact was presented to the National Museum in Lublin. There are remains of Przeworsk Culture settlement known from the area in question (Fig. 1).

The brooch (Fig. 2) is made of silver (93.85%) with a small addition of copper (4.87%)⁴, and it measures 81 mm in length. Its extended false spring allows it to be classified as type A.168. On the head of the brooch, there is a shaft, cast together with the bow, which was used to mount a profiled knob; a similar knob crowns the axis bar of the spring. The bow is decorated in its upper and lower parts with four single rings of beaded wire. Such decoration is typical of type A.167 brooches, known from the Wielbark Culture area, which correspond, according to the division proposed by J. Andrzejowski and A. Żórawska⁶, to variant a2. Such ornamentation also occurs among the various types of crossbow brooches with a returned foot, especially large silver specimens (*Grosse Armbrustfibeln*)³³, found in the territory occupied by the Balt cultures.

Brooches of type A.168, corresponding to the Cynków fibula, are characteristic mainly of the so-called Gothic culture circle, especially the Chernyakhov and Sântana de Mureş Cultures¹², and are less frequently recorded in the assemblages of the Wielbark Culture, most often in zones A and D of Wielbark Culture settlement. In the case of the Lublin Region, brooches of this type are known almost exclusively from Masłomęcz Group sites⁸.

In the Wielbark Culture, brooches of type A. 168 occur from stage C1b to phase C2 and, possibly, phase C3^{9,10}. Fibulae of type A.167 with beaded wire rings are characteristic of phases C1b–C2, although some specimens, especially those scarcely decorated with single rings, may be dated to stage C1a²⁷. The brooch from Cynków can therefore be dated to stage C1b at the earliest, however, attributing it to phase C2 seems more likely. Considering the picture of cultural transformation in the Lublin Region⁷, the fibula in question should be associated with the Wielbark Culture.

Translation: Kinga Brzezińska

WYKAZ SKRÓTÓW TYTUŁÓW CZASOPISM I WYDAWNICTW WIELOTOMOWYCH

ABBREVIATIONS OF PERIODICALS' AND SERIAL PUBLICATIONS' TITLES

AAC	– „Acta Archaeologica Carpathica”, Kraków
AAHung.	– „Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae”, Budapest
AFB	– „Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege”, Berlin (Stuttgart)
Amtl. Ber.	– „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...”, (później: „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturhistorischen, archaeologischen und ethnologischen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...” oraz „Amtlicher Bericht über die Verwaltung der naturgeschichtlichen, vorgeschichtlichen und volkskundlichen Sammlungen des Westpreußischen Provinzial-Museums für das Jahr...”), Danzig
APolski	– „Archeologia Polski”, Warszawa
APS	– „Archeologia Polski Środkowowschodniej”, Lublin (wcześniej: Lublin-Chełm-Zamość)
AR	– „Archeologické rozhledy”, Praha
B.A.R. Int. Series	– British Archaeological Reports, International Series, Oxford [BAR Publishing]
BerRGK	– „Bericht der Römisch-Germanischen Kommission”, Frankfurt a.M.-Berlin
BJahr.	– „Bonner Jahrbücher”, Köln/Bonn
BMJ	– „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern”, Lübstorf (wcześniej: „Bodendenkmalpflege in Mecklenburg. Jahrbuch ...”, Schwerin/Rostock/Berlin)
CRFB	– Corpus der römischen Funde im europäischen Barbaricum
FAP	– „Fontes Archaeologici Posnanienses” (wcześniej: „Fontes Praehistorici”), Poznań
Inf.Arch.	– „Informator Archeologiczny. Badania rok ...”, Warszawa
InvArch.	– „Inventaria Archaeologica, Pologne”, Warszawa-Łódź
JmV	– „Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte”, Halle/Saale
JRGZM	– „Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz”, Mainz
KHKM	– „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, Warszawa
KSIA	– Краткие сообщения Института археологии Академии наук СССР, Москва
MIA	– Материалы и исследования по археологии СССР, Москва
MatArch.	– „Materiały Archeologiczne”, Kraków
MS	– „Materiały Starożytne”, Warszawa
MSiW	– „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, Warszawa
MSROA	– „Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego”, Rzeszów-Krosno-Sandomierz-Tarnów (-Przemyśl/Tarnobrzeg)
MZP	– „Materiały Zachodniopomorskie”, Szczecin
PA	– „Památky archeologické” (wcześniej: „Památky archeologické a místopisné”), Praha
PArch.	– „Przegląd Archeologiczny”, Poznań
PMMAE	– „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi. Seria Archeologiczna”, Łódź
PomAnt	– „Pomorania Antiqua”, Gdańsk
Prahistoria ziem polskich	– <i>Prahistoria ziem polskich</i> , tom I: <i>Paleolit i mezolit</i> (red. W. Chmielewski, W. Hensel), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1975; tom II: <i>Neolit</i> (red. W. Hensel, T. Wiślański), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom III: <i>Wczesna epoka brązu</i> (red. A. Gardawski, J. Kowalczyk), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1978; tom IV: <i>Od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego</i> (red. J. Dąbrowski, Z. Rajewski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1979; tom V: <i>Późny okres lateński i okres rzymski</i> (red. J. Wielowiejski), Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk 1981 [Ossolineum]
Prussia	– „Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia” (później: „Prussia. Zeitschrift für Heimatkunde”), Königsberg.
PZ	– „Praehistorische Zeitschrift”, Berlin-New York
RArch.	– „Recherches Archéologiques”, Kraków
RB	– „Rocznik Białostocki”, Białystok
RGA	– Reallexikon der Germanischen Altertumskunde: 1. edycja: J. Hoops (wyd.), tomy 1–4 (K.J. Trübner, Straßburg 1911–1919), 2. edycja: H. Jankuhn, H. Beck i in. (wyd.), tomy 1–35 (Walter de Gruyter/De Gruyter, Berlin-New York 1973–2007).
RO	– „Rocznik Olsztyński”, Olsztyn
RosArh.	– „Российская археология”, Москва
SJahr.	– „Saalburg Jahrbuch”, Berlin-New York
SLA	– „Slovenská archeológia”, Bratislava
SovArh.	– „Советская археология”, Москва
SprArch.	– „Sprawozdania Archeologiczne”, Kraków

SprPMA	– „Sprawozdania P.M.A.”, Warszawa
WA	– „Wiadomości Archeologiczne”, „Wiadomości Archeologiczne. Spostrzeżenia lat ostatnich w dziedzinie starożytności krajowych. Czasy przedhistoryczne” (I–IV – 1873–1882); „Wiadomości Archeologiczne. Organ Państwowego Głównego Konserwatorium Zabytków Przedhistorycznych” (V–IX – 1920–1925); „Wiadomości Archeologiczne. Organ Państwowego Muzeum Archeologicznego” (X–XXII – 1929–1955); „Wiadomości Archeologiczne” (XXIII–XXXI – 1956–1966), „Wiadomości Archeologiczne. Organ Muzealnictwa i Konserwatorstwa Archeologicznego” (XXXII–LV – 1966–2001); „Wiadomości Archeologiczne” (od LVI – 2002), Warszawa
ZfE	– „Zeitschrift für Ethnologie”, Berlin
ZNUJ	– „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego”, Kraków
ZOW	– „Z otchłani wieków”, Warszawa

WYKAZ SKRÓTÓW NAZW WYDAWNICTW

ABBREVIATIONS OF PUBLISHING HOUSES NAMES

Zobacz / See:

<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/Wykaz-skrutow-nazw-wydawnictw,5442.html>

<http://www.wiadomosci-archeologiczne.pl/Abbreviations-of-publishing-houses-names,5443.html>

Sprzedaż / Retail:
Długa 52 (Arsenał), 00-241 Warszawa

Sprzedaż wysyłkowa / Mail order:
tel./phone: +48 22 5044 899
e-mail: wydawnictwapma@pma.pl

Państwowe Muzeum Archeologiczne. Warszawa 2024. Wydanie I. Nakład 350 egz.

Druk i oprawa: Bis-ART Drukarnia Krystyna Białaszewska, ul. Kielecka 39/5, 02-530 Warszawa